

Geliş Tarihi:05.09.2019 Kabul Tarihi:11.11.2019

Entry Date: 05.09.2019 Accepted: 11.11.2019

HALK İNANMALARININ İSLAMLAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR İNCELEME (ERZİNCAN ÖRNEĞİ)

A Research On The Islamization Of Folk Beliefs(Erzincan Case)

Yusuf Kenan BEZGİN¹

Özet

Günümüz hayatında türbe, yatır, ziyaret yeri gibi mekânlara gitme oranı azalmış olsa da halkın son çare olarak bu tür mekânlara başvurdukları bilenen bir gerçektir. Genel manada Anadolu insanının, halk inanmaları adını tercih ettiğimiz, İslâm öncesi bir takım uygulamaları meşrulaştırma eğilimi içerisinde olduğuyapılan bilimsel çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır.

Meşrulaştırma eğilimi sadece ülkemiz coğrafyasına özgü bir olay değildir. Benzer örnekleri dünyanın dört bir yanında bulabiliriz. Bu durumun en büyük nedeni, büyük ve kitaplı dinlerin hiçbirinin eski devir dinlerinin anlayış/inanışlarından kurtulamayıdır. Bu, bir yandan halk inanmalarının derinliğini gösterirken bir yandan da bu durumun nedenlerini araştırmamıza imkân vermektedir. Bize göre, bu nedenlerin arasında ilk sırayı yüzyıllar boyunca yavaş yavaş şekillenip, günümüze kadar gelen eski Türk inanç <inanma> sistemi içerisinde yer alan unsurlar almaktadır. Akabinde bunu Türklerin, etkileşim halinde buldukları resmî olmayan dinler ve diğer kültür unsurları takip etmektedir.

Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Erzincan, tarihi, tanıklık ettiği doğal afetler ile içinde farklı inanç kesiminden insan topluluklarını barındırması sebebi ile konu örneği olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erzincan, Ziyaret, Halk İnanmaları, Pratik.

Abstract

In today's modern life, it is a fact that although the rate of going to places such as shrine, bed, place of Visit has decreased, the public is known to resort to such places as a last resort. In general, it has been revealed by scientific studies that Anatolian people preferred the name of folk beliefs and that pre-Islamic practices tend to legitimize their practices.

The tendency to legitimize is not unique to the geography of our country. We can find similar examples all over the world. The biggest reason for this situation is that none of the great and biblical religions survived the remnants of the ancient religions. This allows us to investigate the causes of this situation while showing the depth of public faith on the one hand. According to us, the first rank among these reasons has been shaped gradually over the centuries and the elements in the old Turkish belief <belief> system. Subsequently, this is followed by the non-formal religions and other cultural elements of the Turks in which they interact.

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Öğrencisi, yusufkenanbezgin@gmail.com

Erzincan, located in the eastern Anatolia region, is a subject example of the history of the province because it contains the citizens from different faith groups in the natural disasters it witnessed.

Key Words: Erzincan, Visit, Folk Beliefs, Practice.

Giriş

İnanç, bir şeyi güvenle doğru sayma tutumu (Akarsu, 1975: 97) veya samiya güvenme (Hançerlioğlu, 2000: 216) olarak tanımlanır. Başka bir ifadeyle “kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın doğru olduğunun kabul edilmesi” (Boratav, 2015: 13) anlamına gelmektedir.

Halk inançları konusuna giriş yaparken, önce halk inançları mı yoksa halk inanmaları mı? Tanımlarının seçileceğine karar verilebilmelidir. İnanç ve inanma kavramı üzerine görüş bildiren;

Kalafat’a göre: Dini inanç, inanılan dinin kaynakları ile belirlenmesiyle mesela İslâmiyet söz konusu olunca (Kitab-ı Mukaddes Hadisler ve Sünnet olunca) inanç imanla bütünleşir. Ancak biz, dinî inançtan değil halk inancından söz ediyoruz. Aksi halde bu saha folkloristlerin değil, din araştırmacılarının sahası olurdu (2007: 23-24).

Ünal’a göre: Halk dininin kaynakları, kesin olarak belli değil iken, resmî / kitabî dinin kurucusu-peygamberi, kutsal kitap gibi kaynakları vardır. Bu bağlamda, içine kelam, fıkıh ve hadis konularının girdiği resmî dinin dışında kalan ve insanların din adına inandığı, düşündüğü, söylediği ve yaptığı şeylerin tümüne biz halk inancı diyoruz (2004: 45).

Elbette ki birtakım uygulamaların <pratiklerin<, tamamen kitabî dinlerle örtüşmediği haller olsa da yaşayan semavî dinlerden tam manasıyla kopuk oldukları da söylenemez (Kalafat, 2013: 43).

Yukarıda yer alan bilgilerden hareketle çalışmamıza “halk inanmaları” uygun bulurken, Türklerin bağlı oldukları dine yerleştirdikleri birtakım uygulamaların <pratiklerin< “inanma” olarak adlandırılması gerektiği kanaatindeyiz.

Konumuza başlamadan önce, Cumhuriyet tarihinin en acı doğal afetlerinden birine tanıklık etmesinden dolayı, çalışmamıza örnek olarak seçtiğimiz, Erzincan ilinin tarihi hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

Erzincan ili, coğrafi konumu, fiziki yapısı ve iklimi nedeniyle tarihin ilk insan topluluklarının yerleştiği alanlardan biridir. Tarih boyunca Arziya, Arzingan, Erzingan, Aziris, Eriza, Ezirgan gibi aynı kökenden fakat kısmen değişik biçimlerde anılan Erzincan, XI. yüzyıl başından itibaren Müslüman Türklerin akınlarına sahne olmuştur. Erzincan, 1071

Malazgirt Savaşı'ndan sonra kesin olarak Türk hâkimiyetine girmiştir. Bölgenin fatihi olan Alparslan'ın komutanlarından Mengücek Gazi'nin adına izafeten kurulan Mengücek Beyliği'nin başkenti olarak ilim, sanat ve ticaret merkezi olmuştur. 1228 yılında, 1. Alaattin Keykubad döneminde, Anadolu Selçuklu Devleti hâkimiyetine giren Erzincan dolaylarında, Moğollarla Selçuklular arasında, Anadolu tarihinin dönüm noktalarından biri olan, Köseadağı Savaşı meydana gelmiştir. Osmanlı'nın Anadolu topraklarındaki hâkimiyetini zayıflatan 1402 Ankara savaşından etkilenen Erzincan, Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail arasında yapılan Çaldıran Savaşı'ndan sonra (1514) bütün Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile beraber Osmanlı Devleti'ne dâhil olmuştur (Şahin, 2017: 12).

Osmanlı hâkimiyetine girdiği ilk yıllarda Erzincan, Bayburt ile birlikte 23 Ekim 1514'te Bıyıklı Mehmed Bey'e beylerbeyi olarak verilmişti. Kanuni Sultan Süleyman dönemi başlarında bu Beylerbeyilik kaldırılmış ve Erzincan Kemah sancağı içerisinde olmak üzere yeni kurulan Rüm-ı Hadis Beylerbeyliğine dâhil edilmiştir. Bu düzenleme sırasında Erzincan, Kuzey Erzincan ve Güney Erzincan şeklinde iki nahiyeye ayrılmıştır. Kemah sancağı içinde bir kaza durumundaki Erzincan, 1534 İrakeyn Seferi sırasında Erzurum Beylerbeyliğinin kurulması üzerine Kemah ile birlikte buraya bağlanmış, 1566'da Kemah'tan ayrılarak müstakil kaza olmuştur. Uzun süre Erzurum'a bağlı bir kaza olarak kalan Erzincan, 1923 yılında bütün sancaklara il statüsü verilince il olmuştur (Miroğlu, 1995:321).

Halk İnanmalarının İslâmlaştırılması (Erzincan Örneği)

Farklı dönemlerde Erzincan'da kurulan dinî, ilmî, sosyal yapı ve kurumlar, kültür hayatının gelişmesinde oldukça etkili olmuşlardır. Anadolu halkı, bu toprakların gerek Türkleşmesinde gerekse de İslâmlaşmasında, katkısı bulunan şehit, gazi, eren ve velileri ebedileştirerek, onlara türbe ve ziyaret mekânları inşa etmişlerdir. Bu zatları konu alan menkıbeler anlatmışlardır. Zamanla anlatılan bu menkıbe ve rivayetler doğrultusunda bu mekânlar kutsiyet kazanmış, birer ziyaret yerine dönüşmüştür (Aydın, 2019: 12). Türk kültür hayatında bilhassa da İslâm kültürü çerçevesinde halk arasında, "Allah" dostu olarak kabul gören keramet ehli kişilerin gerek sağlıklarında gerekse de vefatlarından sonra göstermiş oldukları kerâmetler, velileri içinde yaşadığı toplumun hamisi haline getirmekle birlikte halkı bu tür mekân ve makamlara yakınlaştırmıştır.

Bu yakınlaşma ise beraberinde birtakım uygulamaları<pratikleri< beraberinde getirmiştir. Bize göre bu uygulamaların temellerini eski Türk inanç<inanma< sistemi içerisinde aramak doğru olacaktır. Zira "Halk inanmaları her ortamda yaşarlar, şekil

değiştirirler; ama çoğu zaman anlamını yitirmeden yeni adlar altında kabul edilmiş olan resmî dinler içinde varlıklarını sürdürürler” (Ünal, 2004: 43).

Biliyoruz ki, “Büyük ve kitaplı dinlerin hiçbiri eski devir dinlerinin kalıntılarından kurtulamamışlardır” (İnan, 1962: 3). Bu durum, bir yandan halk inanmalarının derinliğini gösterirken bir yandan da bu durumun nedenlerini araştırmamıza imkân vermektedir. Bu nedenlerin ilkinde atalar kültü yatmaktadır. Bu konuda “En eski Çin kaynakları, bize Doğu Türklerinin kendilerine kurban sunmak üzere her yıl atalarının mağara mezarlarını ziyaret etmek gibi bir geleneğe sahip olduklarını aktarır” (Roux, 2011: 36).

Atalar kültürünün muhtelif eski Türk zümreleri arasında en köklü, en güçlü ve en eski inançlardan biri olduğu söylenebilir (Ocak, 2005: 61). Saygı duyulması gerekli olan şahıslar için de kullanılan Baba/Bab/Ata kavramı, Türkistan sahasında evliya, aziz, sultan, ata kelimeleri ile karşılanıp yaygın olarak “evliya” anlamında kullanılmaktadır (Çetin, 2007: 70). Bu durumda “Toplum söz konusu milli kültür unsurları ile birleştirip kutsallaştırdığı velîyi özdeşleştirmiştir. İşte ancak bu özdeşleştirmeye yarayacak vasıfları taşıyan yahut bu vasıflar kendisinde olduğu kabul edilen velî, kült konusu yapılmaktadır. Böylece o velî, içinde yaşadığı toplum için, artık sade bir insan değil, inandığı değerler bütünüdür ta kendisi olmaktadır”(Ocak,1992: 7).

İslâmiyet’in kabulünden özellikle de Malazgirt zaferinden sonra Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında rol almış şehit ve kahraman komutanlarla birlikte bölgenin Türk hâkimiyeti altına girmesiyle burada yetişmiş olan tasavvuf ehli velîlerin kabirlerine halk tarafından gösterilen yoğun ilgiyle Tasvvuf ehli velîlerin kabirleri şekillenmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde bilim adamlarıyla beraber “Horasan Erenleri²” adı verilen tasavvuf ehli de Anadolu’ya akın etmiştir (Günay, Güngör, Taştan, Sayım, 2001: 112). İşte bu velîler hakkında anlatılan bir takım menkıbeler, onların ölümlerinden sonra da yaşamalarını sağlamış, sağlıklarında kullandıkları mekân veya eşyaları kutsallaştırmış, akabinde ise mezarları etrafında çeşitli pratikler yaygınlaşmaya başlamıştır.

Konumuza örnek olarak seçtiğimiz Erzincan ilinde, ziyaret yerleri etrafında görülen uygulamalara<pratiklere< baktığımızda yöre halkının bu uygulamaların kaynaklarını ve nedenlerini araştırmaksızın yerine getirdiği görülür. Türbe ziyaretine gidip, birtakım

---

²Söz Horasan Erenleri’nden açılmışken; Hacı Bayram Velî, Abdâl Musa, Sultan Baba İshak, Taptuk Emre, Sarı İsmail Sultan, Barak Baba, Mentеше Baba, Ali Baba, Karaca Ahmet Sultan, Otman Baba, Demir Baba’dan ve bunların velâyetnâme ve menâkıpnâmelerinin Türk kültüründe; dil, edebiyat, tarih, hayat tarzı, dini hayata dair bilgi itibariyle oynadığı(oynadığı rol olur, önem değil) önemi azımsamamak mümkün değildir. Baba kavramı ile ilgili geniş bilgi için bkz(Güzel, 1991).

uygulamaları gerçekleştiren insanlara “*neden bu uygulamayı yapıyorsunuz*” şeklinde sorular sorduğumuzda alınan cevaplar şöyle olmuştur:

“Taş yapışırsa dileğim kabul olacak”

“Bunu yaparsam çocuğum sağlığına kavuşacak”

“Elbiseden bir parça bırakırsam veya bağlarsam hastalık orada kalacak”

“Etrafında dolaştırırsam hayvanım iyileşir”

“Buradan toprak alırsam evim bereketlenir”

“Çocuğumun konuşması için ağzına biraz toprak çalmam gerek”

“Dileğin kabul olması için mum yakılmalı”

“Atadan böyle gördük, daha önce yapanların çocukları oldu”

Bu tür cevaplar, bize yapılan bu uygulamaların gelenek ve alışkanlık haline geldiğini göstermektedir. Yapılan adak çeşitlerine bakıldığında; ilk sırayı küçükbaş (koyun-koç) almakta ve bunu taş yapıştırma, bez bağlama, uyuma, toprak alıp götürme, şifa olarak görülen sudan içme, el sürme, üç İhlâs bir Fatiha okuma ve lokma dağıtma takip etmektedir.

Bu tür yerlerde görülen uygulamaların <pratiklerin< içeriğine bakıldığında ise ilk olarak bu şahsiyetlerin sağlıklarında göstermiş oldukları kahramanlıktan dolayı gösterilen saygı görülür³. Bunu ziyaret yerlerinin fonksiyonlarına göre çeşitli niyet ve sonrasında halk tarafından bu niyetlerin gerçekleşmesi için yapılan birtakım uygulama <pratik< takip eder. Usule uygun yapılmayan ziyaretlerin ise çeşitli yaptırımları vardır. Yöre halkı arasında bu yaptırımların sonucunun genellikle ölüm ile sonlanacağı düşüncesi hâkimdir. Örneğin:

Erzincan merkezine bağlı Çatalarmut beldesinde türbesi bulunan “Ali Cerrah” hakkında anlatılan rivayete göre, *...vaktin birinde bölgenin Nahiye müdürü, kabrin bulunduğu yere gider ve türbede yatana hoş karşılanmayan bir takım sözlü davranışlarda bulunur. Aradan geçen kısa bir zamandan sonra Nahiye müdürü, köyün toprak kanalına düşer ve hastaneye götürülürken yolda ölür* (K.K 1). Benzer bir olay, Kemah ilçe merkezinde bulunan “Sultan Melik” türbesi içinde anlatılır; *Sultan Melik’in ulu bir kişi olduğuna inanmayan bir doktor ve savcı, türbeyi ziyarete gider. Cenazesi açıkta bulunan zâtın, topuğuna iğne batırırlar ve akabinde üç yüz yıllık naaştan, kan gelmeye başlar. O esnada doktor delirir, savcı ise Fırat’a düşerek can verir* (K.K 2).

---

³Kemah ilçesinde türbesi bulunan Sultan Melik ve Kemaliye ilçesine bağlı Ocak köyünde bulunan Hıdır Abdal Sultan Türbesinin yanındaki mescidin giriş kapıları oldukça küçüktür. Gelen ziyaretçiler içeri ancak diz çökerek girebilirler. Bu durum bu iki yere gösterilen saygıdan kaynaklanmaktadır.

İliç ilçesine bağlı Balkaya köyünde, “Seyyid Şeyh Hasan El Kirzi” türbesi etrafında köy halkı arasında anlatılan bir menkıbe vardır. Menkıbeye göre, 1970’li yıllarda orman muhafaza memuru olan bir adam bütün ikazlara rağmen, köy girişinde bulunan türbenin önünden atının kuyruğu bağlı olarak geçer ve bunun sonucu olarak da nehre uçar. Edindiğimiz bilgiye göre atın kuyruğunu bağlayıp etrafta dolaşmak, köy halkı arasında kibir olarak görülür. Günümüzde atı olan vatandaşlar türbenin önünden geçerken atının kuyruğunun bağlı olmamasına dikkat ederler. Çünkü orman orman muhafaza memurunun başına gelen olayın, kendi başlarına da geleceğine inanmaktadırlar (K.K 3). Kutsal olan tüm ziyaret yerlerinde olduğu gibi burada da, bir yandan koruyucu, bir yandan da hasımlarına korku verici işleviyle karşımıza çıkmaktadır.

Erzincan merkezine bağlı Yalnızbağ köyünün eski mezarlığında bir yatır bulunmaktadır. Arap Dede adı verilen bu yatıra şifa bulmak için konuşamayan çocuklar götürülür. Yöre halkı arasında Arap Dede’nin harp zamanı üç parçaya bölünmüş⁴ olduğuhalde savaştığı bilinmektedir. Oraya gitmek isteyen insanlar, caminin arasındaki mezarlıktan niyet ederek yukarı doğru çıkmak zorundadır. Kişi hasta çocuğunu kucağına alarak hiç konuşmadan mezarın bulunduğu yere doğru gider, duasını eder o arada bulunan topraktan toprak alıp çocuğun ağzına sürer ve tekrar hiç konuşmadan aşağı iner (K.K 4).

Erzincan iline bağlı İliç ilçesinin Balkaya köyünün hemen girişinde, “Şeyh Hasan El Kirzi Hazretleri”nin türbesi bulunmaktadır. Ziyaret yeri ilçe merkezine 28, il merkezine 74 km. mesafededir. Ziyaretin hece taşında “Seyyid Şeyh Hasan El Kirzi Hazretleri Ehli Beyt’ten Hazreti Hüseyin’in yirmi yedinci kuşak torunudur” yazmaktadır. Türbenin içerisinde bir mezar yoktur, mezar türbenin hemen önünde bulunmaktadır. Oldukça sade bir görünümüne sahip olan türbenin içerisinde ise yuvarlak bir taş ve namaz kılmak için halılar bulunmaktadır.

Türbe içerisinde bel hizasında bulunan taş hakkında edindiğimiz bilgiye göre, “Bu taş Şeyh Hasan El Kirzi zamanında gayri Müslimlerin Müslüman olması için kullanılırdı.

---

⁴ Anlatılan hikâye bir kesikbaş örneğidir. Araştırma sahamızda 2 adet daha kesikbaş mevcuttur. Bunlar Tercan ilçesine bağlı Çadıkaya köyünde bulunan “Oklu Baba” ve Erzincan merkezine bağlı Binkoç köyünde bulunan “Sultan Seydi (Acepşir Gazi)” türbesidir. Bu yerler hakkında bkz (Bezgin, 2019).

Kesikbaş: Orta Asya’dan Balkanlar’a kadar savaşarak ilerleyen, hem alp hem de eren kişiliğine sahip alperenlerin oluşturmuş olduğu kahramanlık hikâyelerinde yaygın olarak karşımıza çıkan bir motiftir. Bu motifin en eski örneği “*Dasitân-ı Kesikbaş*” tır. Motif ve destan için bkz (Ocak, 1989).

Müslüman olmak isteyen gayri Müslimler bu taşa el sürerek şahadet getirip Müslüman olurlardı. Günümüzde bu taş çeşitli rahatsızlıklardan (sara ve ruh hastalıkları) kurtulmak için kullanılır. Uygulama taşa el sürülerek “Hastalığın bu taşta kalsın” diyerek yapılır. Her türlü mezhep unsurunca ziyaret edilen türbenin, belli bir ziyaret günü yoktur. Etrafında mum ve bez bağlama türünden pratiklerin bulunmadığı ziyaret yerinde genellikle küçükbaş hayvanlar adak olarak adanmaktadır. Kurban kesimi için türbenin hemen yanında bir yapı bulunmaktadır” (K.K 3).

Görsel no.1. Şeyh Hasan El Kirzi Türbesi İçerisinde Bulunan Tövbe Taşı

Erzincan iline bağlı Tercan ilçesinin Gökpınar köyünde halk arasında “Oğlan Veren”, “Oğul Veren” olarak bilinen yüksek bir tepede iki adet mezar bulunmaktadır. Mezarların hece taşlarında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Çevre illerden, ilçe ve köylerden ziyaretçi alan ziyaret yerine çoğunlukla Alevî-Bektaşî vatandaşlar gitmektedir. Ziyaret yeri ile ilgili dikkat çeken bir hadise ise, ziyaretin yoğun olarak ziyaret ediliyor olmasına rağmen, hakkında herhangi bir bilgi bulunmayışıdır.

Mum yakmak ve çevresine bez bağlamak türünden uygulamaların bulunduğu ziyaret yerine, genellikle çocuğu olmayan insanlar gelmektedir. Bunun yanında her türlü dilek sahibi (hasta olanlar, çocuğu durmayanlar, saralı olanlar vb.) de mezarı ziyaret etmektedir.

Ziyaret yeri ile ilgili anlatılan bir hikâyeye göre, çocuğu olmayan bir adam her türlü uygulamayı yaptıktan sonra bir türlü evlat sahibi olamaz. Niyet edip ziyaret yerine gelir. Orada bulunan çobana ziyaret yerini sorar. Çobanda ziyaret yerinin esas yerini değil de altında bulunan bir yeri gösterir. Adamda orada inanç üzerine kurbanını keser, yemek yedirir ve köyüne geri döner. Bir sene sonra çocuğu olan adam tekrar ziyaret yerine gelir. Orada bulunan insanlar adamın yanlış yerde kurban kestiği görünce adama, “Yav kardeşim ziyaret yeri orası değil burası” gel burada kes kurbanını derler. Adam da, “Vallahi ben geldim burada gördüm kerameti”. Burada keseceğim kurbanımı der (K.K 5).

Oğlan veren ziyareti yöre halkı tarafından kutsallaştırılmış ve ziyaret yeri haline getirilmiştir. Yapılan ziyaretler sonrasında şifanın bulunmuş olması da kutsalın gücünü daha da arttırmaktadır. Bunun yanında anlatılan hikâye ye göre, ziyaret yerine gitmedikleri halde isteklerin gerçekleştiği de görülür.⁵ Bu da bu mekânın kabul edilirliliğini güçlendirmektedir.

Merkeze bağlı Binkoç köyünde oldukça yüksek bir tepede bulunan Acepşir Gazi türbesi Sünnî vatandaşlara yönelikbir türbe olsa da daha çok Alevî-Bektaşî vatandaşların rağbet ettiği ziyaret yeridir. Hem Alevî-Bektaşî hem de Sünnî vatandaşların ziyaret ettiği türbenin etrafında bulunan çalılarda bez parçalarına ve türbenin içerisinde mum kalıntılarına rastlanılmıştır.⁶

Görsel no.2. Binkoç köyü Acepşir Gazi türbesi yanında bulunan çalı.

Hem Sünnî hem de Alevî-Bektaşî vatandaşların ziyaret ettiği bir diğer ziyaret yeri ise Erzincan Merkezine bağlı Molla Köyünde bulunan camiinin önündeki deredir. Edindiğimiz bilgiye göre, o su ve içindeki balıklar kutsal kabul edilir. Su kurduğunda, azaldığında köy

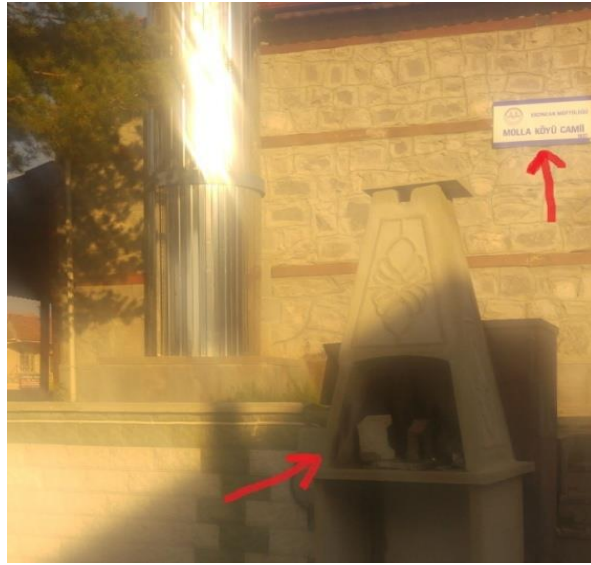
⁵Bu duruma benzer bir örnekte Kemaliye ilçesine bağlı Ocak köyünde Türbesi bulan Hıdır Sultan apdal türbesidir. Kültürün sözel mirasçıları olan, kaynak kişi olarak nitelendirilen insanlardan aldığımız bilgiye göre, Ziyaret yerine hem çevre illerden hem de bulunduğu bölgeden birçok insan gelir. Ama diyelim ki, kişi Erzincan' da oturuyor ve oraya gitme imkânı da yok. Kendi evinde onu anarak dua eder yine lokmasını dağıtır. Aynı zamanda evi bir güzel temizler. Evde bulunan herkes gusül abdestini alır. Daha sonra da bir odada ışığı kapatıp mum yakarlar. Dua eden kimse o odaya bir gün boyunca giremez (K.K.6).

⁶Konu ile ilgili kaynak kişi: Halk arasında Seyyit olduğu ifade edildiği için özellikle ilimizdeki alevi vatandaşlarımız tarafından çokça rağbet edilir. Onun dışında herhangi bir dinsel ayırım olmaksızın halk tarafından ziyaret edilir. Ben oraya ara ziyarette gittiğimde insanları görüyorum. Onlarla konuştuğumda yani türbeye hangi amaçla geldiklerini sorduğumda genellikle akıl rahatsızlığı yaşayan hastalarını getirdiklerini söylüyorlar. Türbenin arkasında bulunan ağaçtada her ne kadar İslâmî şartlara aykırı olsa bile bir bez bağlayarak dilek dileyen insanlar mevcuttur. Orada bulunan ağacı kaldırmak istediğimde bir takım sorunlarla karşılaştığım için ellemedim sonuçta herkes kendi inancını yaşamakta özgürdür (bilgisini vermiştir K.K.7).

halkı arasında para toplanır, kurban kesilir.Su, yöre halkı arasında “süt gözesi” olarak da bilinir. Sütü olmayan gelinlere bu sudan içirilir (K.K 8).

Görsel no.3. Merkeze bağlı Molla Köyü ve cami önünde ki dere.

Görsel no.4. Erzincan Merkeze bağlı Molla Köy Camii ve önündeki mum yakılmak için oluşturulan yapı.

Yukarıdaki 4 numaralı görsel örneğinde bize göre verilmek istenilen bir mesaj vardır. Erzincan ilinin merkezine bağlı olan Molla Köy’de Sünni ile Alevi-Bektaşî kesimine mensup vatandaşlar bir arada yaşamaktadır. Bu da bize ziyaret yerlerinin, toplumsal birliğin sağlanmasında önemli bir çekim gücünün olduğunu gösterir. Buna ilde buna benzer ziyaret yerleri dikkate degecek kadar mevcuttur. ⁷

⁷Birkaç örnek vermek gerekirse, Kemah ilçe girişinde bulunan Sultan Melik türbesi ile Kemaliye ilçesine bağlı Ocak köyünde bulunan Hıdır Sultan Abdal türbesi toplumsal birlik ve beraberliğin görülebileceği yerlerden biridir (Bezgin, 2019: 160-164).

Erzincan iline bağı Kemah ilçe merkezinin girişinde, Fırat nehrinin solunda sarp ve oldukça dik bir kayalık zeminde Gözcü Baba adı verilen bir yapı mevcuttur. Kemah halk kütüphanesi müdürü Hüseyin Bey'den aldığımız bilgilere göre, buranın herhangi bir dini yönü bulunmamaktadır. Adından da anlaşıldığı gibi gözetleme kulesi olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu kulenin yanındaki karayolu yapılmadan önce yoldan geçenlerden de geçiş ücreti alındığı da bilinmektedir (K.K 9).

Ne zaman yapıldığı bilinmeyen ve sekizgen bir yapıya sahip olan kule, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmında kule kapısı yer almaktadır. Kulenin ikinci kısmı ise Kemah'a ve Fırat Nehri'ne bakan iki pencereden ibarettir. Tüm bu bilgilere rağmen kule, türbe olarak anılmakta ve orada bir zâtin yattığına inanılmaktadır. Anlatılanlara göre kulenin yanında bulunan bir taşta bir takım izler mevcuttur ve bu taşta Hazreti Ali yaslanmıştır (K.K 9).

Biz bahsedilen o taşta rastlayamadık ancak türbe kapısında bulunan demir parmaklıklarda yoğun bir şekilde, farklı tonlarda çaput (bez) parçalarının ve ipliklerin bağlanmış olduğunu gördük. Kanaatimizce farklı tonlardaki bu çaput ve ipliklerin ziyaretçilerin kıyafetlerinden kesilmiş olma olasılığı yüksektir. Buraya yüklenen anlam, Hazreti Ali'nin orada bulunmuş olduğuna inanılmasından kaynaklanmaktadır (Bezgin, 2019: 123).

Görsel no. 5. Kemah ilçe merkezi Gözcü Baba Türbesi. Görsel no.6. Gözcü Baba türbe kapısı

Tüm bunların yanında türbe içerisinde, mum kalıntıları ve türbe duvarlarında farklı kişilere ait küçük çocuk resimlerine de rastlanılmıştır. Bu durumda bize, gözetleme kulesi olarak kullanılan yapının çeşitli dilek ve niyazlara hizmet ettiğini göstermektedir. “Şu tarihî gerçektir ki, dünyanın neresinde ve hangi devirde olursa olsun, halkın hayal gücü hiç bir

zaman, kendine ulaşan bir dinin resmî çerçevesi ile yetinmemiştir. Bu sebeple de, daima bir takım insanüstü kuvvetlere ve bunların ortaya koyduğu mucizevî olaylara inanma meylini olabildiğince korumuştur” (Ocak, 1992: 30-31).

Ziyaret yerlerinde İslâmi geleneğin önemli bir etkisi vardır. Gözcü Baba adı verilen ancak hiçbir dini vasfı bulunmayan bir yapının Hz. Ali’nin orada bulunmuş olabileceği inancı ile dini bir ziyaret yeri haline getirilmiştir. Üstelik bu dini ziyaret yeri haline getirilen yapının içerisinde, çocuk resimleri, mum kalıntıları ve bez parçalarına (çaput) rastlanması, halk inanmaları adını kullanmayı tercih ettiğimiz İslâm öncesi uygulamaların<pratiklerin< meşrulaştırılarak İslâm dinindenmiş gibi gösterilmeye çalışıldığının göstergesidir

Görsel no.7. Tercan Yaylacık köyü Doğan Dede ziyareti

Görsel no.8. Erzincan iline bağlı Tercan ilçenin Yaylacık köyünde bulunan Doğan Dede Türbesi, mum adağı.

Görsel no.9. Erzincan merkezine bağlı Avcılar köyü Tarık Ziyareti.

Görsel 7,8 ve 9 da bulunan ziyaret yerleri, daha çok Alevî-Bektaşî vatandaşlar tarafından rağbet görmektedir. Doğan Dede adı verilen ziyaret yerine, her türlü dilek sahibi gelmek ile birlikte çoğunlukla çocuğu olmayan, konuşamayan, sara hastası olan ziyaretçiler gelmektedir. Ziyaretin ilk şartı kalpten inanmaktır. Bunu mezarın hece taşını öpme, üç İhlâs bir Fatıha okuma takip etmektedir. Daha sonra dilek sahibi kişi dileğinin kabul olması için ziyaretin dışında bulunan bel hizasındaki bir oyuğun içine mum yakmaktadır. Dileği kabul olan ziyaretçiler ziyaret yerine tekrar gelip kurban kesmektedir. Kurban kesimi, dağıtımı ve yemek pişirimi gibi ihtiyaçların karşılanması için ziyaret yerinde bir yapı dahi bulunmaktadır.

Erzincan ili merkezine bağlı Avcılar köyünde bir evin içerisinde Tarık adı verilen bir ziyaret yeri vardır ki, bu ziyaretin hikâyesi oldukça ilgi çekicidir:

Bir odanın ortasında büyük ve eski bir direk üzerinde yeşil bir sargıya sarılmış olan bir asa asılı idi. Asanın sargıdan dışarı kalan kısmı ise yılanbaşı şeklinde görünüyordu. Buna herkes “KıştimMarı yani Kıştim Evliyası” diyorlardı. Sözü geçen oda o derece genişti ki, bir iki bin kişi içine sığabilirdi. Buraya toplanan halk bir taraftan yüksek seslerle Allah’a yalvarıyor, bir taraftan da asaya karşı boyun eğiyorlardı. Cemaat birikmişti ve asayı çıkarmaya yetkili aile den çarpık, yarı kötürüm bir zât ortaya gelerek direkte asılı sargıdan asayı “Ya Allah!”diyerek çıkarmış ve yarı ayakta, yarı yerde secdeye gelerek asayı insanlar üzerine uzatmaya ve günahlarına tövbe ettirmeye başlamıştı. Dedenin elindeki asa bazen uzuyor, bazen kısalıyor ve bazen değişik şekiller alıyor, cemaati heyecana getiriyor ve bazen de sahibini yerlere deviriyor ve dedenin feryadı göklere çıkıyordu. Binlerce halkın manevi kuvvetinin tam bir merkezde birleştiği bu anda, ben artık kendimden geçmiştim. Gül Ağa’nın elini tutmuş, karanlık geceden ve bu karanlık içinde nur fışkıran şiddetli ateşten, halkın coşkun sesinden şiddetli bir heyecana kapılmışım. Böylece saatler geçti, yüzlerce kurban

kesildi. Asa⁸ tekrar yerine kondu. Tekrar Allah'a yalvarmalar oldu ve cemaat dağıldı (Yıldırım, 2012: 2).

Tercan ilçesinin 15km. Kuzeybatısına düşen Gökçe eski adı "Hoğık" köyünde etrafı taşlarla çevrili, üstü açık bir ziyaret yeri bulunmaktadır. Mezarı belli olmayan ziyaret yerinde, Kara Yakup adında şehit bir velinin yattığına inanılmaktadır (K.K 10).

Çok eskiden eşkıyaların hüküm sürdüğü dönemlerde, eşkıyanın bu ziyaretin bulunduğu yerden köye giremediği ve başka taraftan girmeye çalıştıkları, geceleri burayı bekleyen askerlerin eşkıyalara engel oldukları hatta eşkıyanın "sizin köye girmek istediğimiz zaman, Kara Yakub'un orada askerler yolumuzu kesiyor" şeklinde itiraflarda buldukları yaygın olarak bilinen hikâyelerdir (Küçük, 1982: 317).

Ziyaret yerine çocuğu doğduktan bir müddet sonra yaşamayanlar, çocuğu olmayanlar ve çeşitli hastalıklardan kurtulmak isteyenler; adak adarlar, mum yakar ve lokma dağıtırlar (K.K 10). Ayrıca çocuğu yaramaz ve deli olanlar, çocuklarını buraya getirip boynuna ip veya kem bağladıktan sonra, ziyaret yerinde üç defa dolandırılır ve boynunda bağlı olan bağ şöyle denilerek kesilir: "*Huyun, arsızlığın ve hastalığın burada kalsın.*" Bu hareketten sonra, yaramaz çocukların iyi olduğu söylenmektedir. Ziyaret günü ekseri olarak Cuma akşamı yapılmaktadır. Çoğunluğunu Alevi-Bektaşî inanç kesimine mensup vatandaşlar teşkil etmekle beraber, Sünnî kesime mensup vatandaşlarda aynı işlemleri yapmaktadırlar (Küçük, 1982: 318).

Var olduğu söylenen (K.K 10) mezarın kimliği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Kurtuluş Savaşından önce, bölgede bulunan Ermenilerin, burayı ziyaret edip adaklar adadığı ifade edilmektedir. Buranın bir Müslüman'a ait olması daha sonra Ermeniler tarafından bu hale getirilmiş olması da muhtemel bir durumdur. Bir Hristiyan damgası taşıdığı halde, Müslümanlar tarafından herhangi bir tereddüt gösterilmeden ziyaret edilmesi oldukça ilginçtir (Küçük, 1982: 318). Büyük ihtimalle Kara Yakup olarak adlandırılan zâtın ziyaretine gelen insanlar mezarda bulunan işaretlerin ne anlam ifade ettiğinin farkında değildir.

---

⁸Burada akla gelen soru şudur: Kışım köyünde bulunan bir çubuk veya asa neden ve nasıl olayların merkezinde bu denli yer almaktadır? Kanaatimizce burada söz konusu olan bir çubuktan ziyade onun temsil ettiği geleneksel tarikat adabı ve dedelik ocak sistemine olan bağlılıktır. Zira derleme sırasında oda içerisinde bulunan sopanın ne olduğunu sordüğümüzda kaynak kişiden, "sopa diyemezsin. O asa'dır. Hazreti Ali'nin asasıdır." Cevabı ile ikaz edildik. Bu da bize buraya olan bağlılığı ve gelen ziyaretçi sayısının yoğunluğunu açıklamaktadır. Yapılan görüşmelerin kayıtları tarafımız ve Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütüphanesinde mevcuttur.

İnsan topluluğu peygamberlerin öğrettikleri İslâm dinini kabul etmiş göründükleri halde nesillerden nesillere gelen eski iptidai müşrik adetlerinden, şirke götüren birçok inançlardan ayrılamamışlar, alışkanlıklarından kurtulamamışlardır (İnan, 1962: 6). Bugün dünya üzerindeki Türklerin %90'ı Müslüman'dır. Fakat Türklerin hepsi aynı tarihte Müslümanlığı kabul etmemişlerdir; aynı kavim olan Oğuzların bile İslâmlaşması iki asır boyunca devam etmiştir (İnan, 2017: 197). Değişim ve dönüşüm süreci içerisinde Anadolu ise; "birbirinden farklı birçok kültür, medeniyet ve dine ev sahipliği yapmış; bunun sonucu olarak da, çok çeşitli bir inanç görüntüsüne sahip olmuştur. Bu durum, "geleneksel din", "halk dini", "halk İslâm'ı" gibi bir takım isimlerle kategorize edilen bağdaştırıcı bir dinsel olgunun doğmasına neden olmuştur" (Keskin, 2004: 89).

Erzincan'da Salihîye camii imamı 8.10.1929 tarihinde bana yerli halkın inançları hakkında bazı malumat verirken şöyle demişti: "Halkımız arasında şer'i şerife uymayan adetler çok... Ağaçlara paçavra(çaput, bez) bağlama bu hurafelerden biridir. Ama bu adet kadınlar işidir. Kulak asma!". Hafız Haşan ile Kuyumcu Mustafa Nuri ise "Bu adet erkekler arasında da var" dediler. Bu gelenek ve inanç Türkiye'nin bazı yerlerinde, hatta İstanbul gibi dini kültür merkezlerinde bile, tespit edilmiştir (İnan, 1962: 41). Ülkemizin toplum yapısı, sosyo kültürel hayatı göz önüne alındığında geleneksel yapıdan modern bir yapıya hızla dönüştüğü görülür. Bu dönüşüm(gelişen teknoloji, eğitim seviyesinin artması) karşısında, geleneksel uygulamaların giderek kaybolduğunu ilk bakışta rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak biz, bu tür uygulamaların şekil değiştirerek ya da ilk hali ile kültürün sözel mirasçıları olarak nitelendirilen kaynak kişilerce aktarılacağı kanaatindeyiz (Bezgin, 2019: 183).

Sonuç ve Değerlendirme

İslâm dininde ölmüş kişilerden medet ummak yasaktır ve bu tür davranışlar hoş karşılanmaz. İslâm dini, türbe, yatır, ziyaret yeri gibi yerlerde kurban kesmek, mezar etrafında dönme, çaput (bez) bağlamak, mum yakmak, buhur yakmak, toprak almak, kısmet açmak, şifa aramak, dilek dilemek gibi uygulamaları <pratikleri> reddeder. Ancak insanımız bu tür uygulamaları bağlı olduğu İslâm dini ile birleştirip meşrulaştırma eğilimi göstermektedir. Keza bu tür uygulamaların görüldüğü ziyaret yerlerinde üç İhlâs bir Fatiha okuma, namaz kılmak, tespih, seccade bırakmak kısacası İslâmi içerikli uygulamaların gerçekleştirilmesi bu durumun somut örnekleridir.

Metin içerisinde de belirtildiği gibi gerek Anadolu coğrafyasında gerekse de araştırma sahamızda karşılaşılan bu gerçek sadece Türklerde görülen bir hadise değildir. Bizim buradaki en temel amacımız, hurafe veya batıl olarak isimlendirilen uygulamaların

<pratiklerin>, İslâm öncesi Türk kültür hayatında önemli bir yere sahip olduğunu hatırlatmaktadır. Çünkü bu tür uygulamalar bir vakit Türk toplumunun inanç ihtiyaçlarına hizmet etmiştir. Biz biliyoruz ki, milletler kendilerini geçmişlerine ait kültür mirasları ile tanımlarlar. Bir milleti anlamak, tanımak için o milletin geçmişindeki kültür hayatına (gelenek ve göreneklerine) bakmak gerekir.

Tüm bunların yanında bizim ortaya koyma çalıştığımız öneri, İslâm dininde yer almayan ancak İslâm dinindenmiş gibi gösterilen bu tür uygulamaların inanç yerine inanma olarak adlandırılıp, İslâm inancından ayırmaktır.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia, (1975), Felsefe Terimleri Sözlüğü, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Aydın, Oğuzhan, (2019), Erzincan Merkezde Bulunan Önemli Ziyaret Yerleri ile Bu Ziyaretgâhlar Etrafında Gerçekleştirilen Ritüeller, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6/14, s. 11-22.
- Bezgin, Y. Kenan,(2019), Erzincan ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri ve Bu Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Boratav, P. Naili, (2015), *100 Soruda Türk Folkloru*, Bilge Su Yayıncılık, Ankara.
- Çetin, İsmet, (2007), Türk Kültüründe Baba (Baba) / Ata Geleneği, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 76, ss. 70-75.
- Günay, Ü., Güngör, H., Taştan V. ve Sayım, H., (2001), “Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilim Araştırması Kayseri Örneği”, *Erciyes Üniversitesi Yayınları*, Kayseri.
- Güzel, Abdurrahman, (1991), *Bazı Müesseselerimiz ve Şahsiyetler Etrafında Milli Kültür-Milli Mirlik*, Feryal Matbaacılık, Ankara.
- Hançerlioğlu, Orhan, (2000), *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- İnan, Abdulkadir, (1962), *Hurâfeler ve Menşeleri*, Nur Matbaası, Ankara.
- İnan, Abdulkadir, (2017), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kalafat, Yaşar, (2007), *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları IV(Türk Dünyası Teori ve Metod)*, Lalezar Kitapevi, Ankara.
- Kalafat, Yaşar, (2013), *Halk Bilimi-Türkoloji-Milli Kültür Stratejileri*, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Keskin, Y. Mustafa, (2004), Geleneksel ve Modernlik İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Ziyaret Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış(Keçeci Baba Örneği), *Dini Araştırmalar Dergisi*, Sayı 18, Cilt 6, ss.89-101.
- Küçük, Abdurrahman, (1982), Tercan ve Çevresindeki Adak Yerleri İle İlgili İnançlar, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri C. IV Kitabı* içinde(315-328), *Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Milli Folklor Dairesi Yayınları, Ankara.
- Miroğlu, İsmet,(1995),Erzincan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 11, ss.318-321), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Ocak, A. Yaşar, (1989), *Türk Folklorunda Kesik Baş*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Ocak, A. Yaşar,(1992), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ocak, A. Yaşar,(2005), *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Roux, J. Paul, (2011), *Eski Türk Mitolojisi çev.(Musa Yaşar Sağlam)*, Bilgesu Yayıncılık, Ankara.

Şahin, E. Tahir,(2017), *Yukarı Ülkenin Kadim Cenneti*, Erzincan Valiliği, Ankara.

Ünal, Mustafa, (2004), Türk Medyasının Halk İnaçlarına Bakışı, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, ss. 44-67.

Yıldırım, Rıza, (2012), KıştımMarı: Dersim Yöresi Kızılbaş Ocaklarını Hacı Bektaş Evladına Bağlama Girişimi ve Sonuçları, *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, Yaz, Tunceli.

Sözlü Kaynaklar

K.K 1. Rıdvan Uçar, 42 Yaşında, Sağlık Memuru, Okur-Yazar, Erzincan Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Erzincan Devlet Hastanesi.

K.K 2. İbrahim İlgin, 40 Yaşında, Camii İmamı, Okur-Yazar, Erzincan/Kemah Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Üzümlü/Bayırbağ Köyü.

K.K 3. Zeki Özger, 57 Yaşında, Muhtar, Okur-Yazar, Erzincan Doğumlu.

Anlatı Mekânı: İliç/Balkaya köyü muhtarlığı.

K.K 4. Ayşe Karaduman, 58 Yaşında, Ev Hanımı, Okur-Yazar, Erzincan Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Erzincan/ Merkez Demirkent Beldesi.

K.K 5.Cafer Ağbaba, 70 Yaşında, Muhtar, Okur-Yazar, Erzincan/Tercan Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Mercan/Akyurt Köy Muhtarlığı.

K.K 6. Tuna Kanaş, 60 Yaşında, Emekli Zabıt Kâtibi, Okur-Yazar, Erzincan Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Sosyal Medya(İnstagram).

K.K 7. Yusuf Özarıslan, 54 Yaşında, Kuyumcu, Okur-Yazar, Erzincan Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Erzincan/Merkez Aceşir Kuyumculuk.

K.K 8.Hüseyin Uludağ, 70 Yaşında, Çiftçi, Okur-Yazar Değil, Erzincan Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Erzincan/Merkez Molla köy.

K.K 9. Hüseyin Telli, 45 Yaşında, Kütüphane Müdürü, Okur-Yazar, Erzincan/Kemah Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Erzincan/Kemah, Kemah Halk Kütüphanesi.

K.K 10. Akın Sönmez, 56 Yaşında, Çiftçi, Okur-Yazar, Erzincan/Tercan Doğumlu.

Anlatı Mekânı: Mercan/Akyurt Köy Muhtarlığı.